

УДК 373. 54. (03)

Леся Смеречак, Орест Гук

ФОРМУВАННЯ ЖИТТЄВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ ІЗ ВАДАМИ РОЗВИТКУ В КОРЕКЦІЙНІЙ РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА

А Визначена структура життєвої компетентності дітей із вадами розвитку та особливості корекційної роботи соціального педагога щодо її формування.

Ключові слова: компетентність, життєва компетентність, соціальний педагог, корекційна робота, діти з вадами розвитку.

Леся Смеречак, Орест Гук. Формирование жизненной компетентности детей с нарушениями развития в коррекционной работе социального педагога.

А Определена структура жизненной компетентности детей с нарушениями развития и особенности коррекционной работы социального педагога по её формированию.

Ключевые слова: компетентность, жизненная компетентность, социальный педагог, коррекционная работа, дети с дефектами развития.

Lesia Smerechak, Orest Huk. Forming of life competence of children with disabilities in correctional work of social educator.

S The article describes the structure of life competence of children with disabilities and features of corrective work of social workers regarding to its organizing.

Key words: competence, life competence, social pedagogue, corrective work, children with developmental disabilities.

Актуальність теми. У сучасних умовах здійснюються активні пошуки шляхів інтеграції дітей з особливими потребами, зорієнтованих на формування життєвої компетентності, розвиток творчих і потенційних можливостей, забезпечення ефективних умов для соціалізації та соціальної адаптації дитини. Аномалії розвитку дітей з обмеженими функціональними можливостями суттєво впливають на формування їхніх соціальних зв'язків, розвиток пізнавальних можливостей і трудову діяльність.

Нагадаємо, що згідно із Законом України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», дитина-інвалід – особа віком до 18 років (повноліття) зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Важливим при цьому є створення соціально-педагогічних умов для оптимального фізичного, інтелектуального, психічного та соціального рівня життєдіяльності дитини з вадами психофізичного розвитку в корекційній роботі соціального педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Специфіку формування життєвої компетентності дітей-інвалідів висвітлюють П. Горностаї, І. Єрмаков, Н. Заплотинська, В. Ляшенко, І. Сигнаївська, Л. Сохань, І. Тараненко, Т. Титаренко, В. Ціба та ін.

Аналіз наукових джерел засвідчує, що комплексного дослідження проблем формування життєвої компетентності дітей-інвалідів, зокрема у корекційній роботі соціальних педагогів, не здійснювалося.

Метою нашої статті є спроба визначити структуру життєвої компетентності дітей із вадами розвит-

ку та особливості корекційної роботи соціального педагога щодо її формування.

Для розкриття сутності поняття «життєва компетентність дітей із вадами розвитку» нами проаналізовані такі дефініції, як «компетентність», «компетенція», «життєва компетентність».

Компетентний – 1) котрий має достатні знання в будь-якій галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий; який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний [6].

В енциклопедії для фахівців соціальної сфери зазначено, що компетентність визначається як певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно та відповідально; здатність і вміння виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної освіти, широкої загальної та спеціальної ерудиції тощо [1, с. 57].

Компетентність розкриває якісно нові перспективи розуміння місії школи, життєвих результатів освітньої діяльності. В основі концепції компетентності лежить ідея виховання компетентної людини та працівника, який не лише має необхідні знання, професіоналізм, високі моральні якості, а й уміє діяти адекватно у відповідних ситуаціях, застосовуючи ці знання і беручи на себе відповідальність за певну діяльність [10, с. 37–40].

Ми керувалися визначенням експертів «DeSeCo», які стверджують, що до внутрішньої структури компетентності входять знання, пізнавальні і практичні вміння і навички, ставлення, емоції, цінності та етичні норми, мотивація [5, с. 22].

У контексті досліджуваної проблеми особливо актуальною є наукова позиція І. Єрмакова, згідно з якою життєва компетентність – це передусім

здатність особистості вирішувати проблеми в усіх сферах життєдіяльності, виконувати життєві й соціальні ролі, що ґрунтуються на життєтворчих знаннях, вміннях і навичках, життєвих досягненнях. На думку дослідника, життєва компетентність передбачає здатність особистості не лише до необхідних вчинків за певних обставин, які створені або нав'язані людині культурними та суспільно-історичними умовами її життєдіяльності, вона зумовлює здатність особистості визначати, наближати та здійснювати життєві події, які не могли б відбутися без її активного втручання [2, с. 263].

Компонентами, які «вбирає в себе» цей феномен, є: знання, вміння і навички, життєвий досвід, життєві досягнення особистості, які об'єктивують міру її життєвої компетентності [9, с. 83].

В. Ляшенко, досліджуючи особливості формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації, зазначає, що поняття життєвої компетентності цієї категорії дітей складне й багатоаспектне явище у системі соціалізації людини, її освіти, навчання і виховання. Життєва компетентність, на думку науковця, охоплює такі надбання особистості, як знання, вміння, навички, способи діяльності, розвинені можливості сприймання, розуміння та творчого використання матеріальних і духовних цінностей [4].

Особливість і своєрідність життєвої компетентності дітей-інвалідів полягає в тому, що вона поєднує у собі декілька складових: загальні (фізичний, когнітивний, мовленнєвий, психологічний, соціальний, сенсорний, інтелектуальний розвиток) і спеціальні (знання та вміння стабілізації внутрішніх і зовнішніх обставин, досвід оцінки стану свого розвитку та можливостей, вміння оцінювати життєву ситуацію та адекватно діяти, наявність інструментарію розв'язання завдань життєдіяльності) [4].

Підґрунтям життєвої компетентності дітей із вадами розвитку є підкомпетентності або ключові компетентності.

Комунікативна компетентність: знання, вміння та навички конструктивного спілкування, спроможність ефективно взаємодіяти з іншими людьми, орієнтованість особистості в різних ситуаціях спілкування.

Мотиваційна компетентність: пов'язана з інтересами, індивідуальним вибором особистості (навички адаптуватися та бути мобільним; бажання змінити життя на краще; вміння робити власний вибір і встановлювати особистісні цілі тощо) [1, с. 58]. Особливої уваги потребує навчальна мотивація, бажання вчитися, віра дитини у власні можливості, що можливо завдяки усвідомленню й оцінці реальних досягнень.

Побутова компетентність: просторова орієнтація у квартирі, вміння естетично сприймати різні предмети побуту, естетична спостережливості тощо.

Дуже важливе значення має здатність дитини до самообслуговування:

- задоволення основних фізіологічних потреб;
- дотримання особистої гігієни: правила особистої гігієни для збереження і зміцнення здоров'я людини, знання послідовності виконання ранкового та вечірнього туалету тощо;
- користування побутовими пристроями та приладами (замки, вимикачі, крани тощо);
- володіння навичками готування їжі, прання,

прибирання, техніка безпеки тощо.

Громадянська компетентність: сформованість ціннісних орієнтирів життєвого шляху, поваги до Батьківщини, національних, духовних і загальнолюдських цінностей; вміння та навички колективної діяльності; відповідальності та поваги до інтересів інших людей.

Економічна компетентність: вміння раціонально розподіляти бюджет, обґрунтовувати витрати, співвідносити особисті бажання зі своїми можливостями; розширення та конкретизація уявлень про форми заощаджень та зберігання грошей, вміння відповідально й усвідомлено ставитися до свого вільного часу.

Інформаційна компетентність: вміння опрацювати різні види інформації; вміння й навички роботи з друкованими джерелами, вміння здобувати інформацію самостійно з інших джерел, адекватно її сприймати.

Моральна компетентність: готовність, спроможність і потреба жити за традиційними моральними нормами; наявність позитивних ціннісних орієнтацій.

Предметна компетентність: достатній рівень соціального інтелекту, який надає змогу орієнтуватися та взаємодіяти із соціумом; вміння самостійно опановувати навчальний матеріал.

З урахуванням вади розвитку та потенційних можливостей дитини організовується корекційна робота соціального педагога. Корекційна робота має бути спрямована на розвиток усіх видів сприймання, особливо зорового і слухового, на базі яких розвиваються вищі психічні функції. У процесі корекційної роботи з дитиною необхідно дбати про зміцнення її працездатності, вміння зосереджувати увагу, цілеспрямовано працювати: ставити перед собою мету, усвідомлювати способи її досягнення, адекватно оцінювати результати.

Корекція, як зазначає Є.П. Синьова, є специфічним і дуже важливим завданням спеціальних навчальних закладів, оскільки від якості корекційно-виховної роботи залежить успішність розвитку компенсаторних процесів. Корекційна робота пов'язана з навчанням і вихованням дітей і пронизує всю систему діяльності спеціальних закладів. Корекційна робота найефективніша, якщо вона побудована на зрозумілому, доступному (але не надто полегшеному) змістовому матеріалі, коли діти усвідомлюють важливість його засвоєння... Найважливішим у корекційній роботі є забезпечення усвідомленого, активного, зацікавленого та самостійного (що не виключає, звичайно, необхідної допомоги) виконання дітьми різноманітних ігрових, начальних і трудових завдань в умовах спеціальної організації їхньої предметно-практичної, мисленнєвої та мовленнєвої діяльності з урахуванням типологічних особливостей розвитку різних категорій аномальних дітей [8, с. 70–72].

Система корекційного впливу на учнів, як справедливо зазначає Н. Тимошенко, має бути розрахована на тривалий час і діяти на особистість у цілому, в єдності таких її компонентів, як: пізнавальні, емоційно-вольові, психічні процеси; досвід (знання, вміння, навички); спрямованість, поведінка [11, с. 32–33].

Ефективність корекційної роботи соціального педагога щодо формування життєвої компетентності

дітей із вадами розвитку багато в чому залежить від формування адекватного уявлення дитини про себе, особливостей усвідомлення та прийняття свого дефекту, включення нового уявлення про себе в систему повсякденної життєдіяльності особистості [3].

До основних професійних компетенцій соціального педагога у роботі з дітьми з вадами розвитку, на наше глибоке переконання, можна віднести:

- знання загальних закономірностей розвитку дитини з вадами розвитку, причин аномального розвитку;
- знання теорії та методики виховного впливу на особистість;
- знання особливостей корекційно-педагогічної діяльності;
- уміння з'ясувати причини й фактори ризику виникнення аномалій у розвитку та поведінці особистості;
- уміння здійснювати корекцію та профілактику аномального розвитку дітей;
- уміння здійснювати аналіз загальної та спеціальної освіти дітей із недоліками у розвитку та поведінці;
- уміння застосовувати сукупність методів, прийомів і засобів корекційно-педагогічного впливу на особистість дитини з недоліками у розвитку;
- уміння створювати групи взаємодопомоги серед батьків та ін.

Фактично компетенції соціального педагога реалізуються з орієнтацією на клієнта, його проблеми, потреби, інтереси, особливості віку тощо [1, с. 57].

Важливо створити такі соціально-педагогічні умови, які б спонукали дитину чітко визначити свою позицію, мотиви поведінки, проектувати власну діяльність та ін.

Соціально-педагогічними умовами формування життєвої компетентності дітей із вадами розвитку в корекційній роботі соціального педагога є:

Забезпечення мотивації формування життєвої компетентності дітей із вадами розвитку. Формування стійкого інтересу до навчання, бажання спілкуватися з однолітками. Емоційна сфера дитини повинна характеризуватися належним рівнем абстрагування та узагальнення, тенденцією до з'ясування причин виникнення проблем та шляхів їхнього розв'язання. Особливої уваги потребує розвиток навчальної мотивації, формування віри дитини у власні можливості. Необхідним є врахування психологічної структури особистості та її природних потенцій; створення ситуацій, які викликають позитивні емоції.

Активізація батьківської позиції у процесі формування життєвої компетентності дітей. Надання інформації і практичних рекомендацій батькам стосовно навчання дітей і корекції їхньої поведінки; залучення до процесу планування освітньо-виховної діяльності та корекційної роботи, вибору шляхів її оптимізації, надання можливості бути поряд зі своїми дітьми.

Доцільність реалізації цієї умови визначається насамперед тим, що «сама нездатність батьків допомогти дитині подолати численні проблеми, пов'язані з її психофізіологічним станом, призводить до втрати можливості відновлення здоров'я та розвитку дитини, до її інвалідизації та необхідності навчання й виховання в спеціальному закладі освіти або вдома» [7, с. 82].

Урізноманітнення форм і методів корекційної роботи з дітьми з вадами розвитку. Форми та методи корекційної роботи повинні бути оригінальними, творчими, науково обґрунтованими, постійно видозмінюватися, оновлюватися і відповідати рівню розвитку дефектології, психології, педагогіки, корекційної педагогіки, новим інформаційним технологіям). Причинами зниження ефективності тих чи інших форм і методів корекційної роботи є: одноманітність, змістова обмеженість, психологічна та практична невідповідність учасників, низький рівень взаємодії організаторів та учасників цього процесу тощо. На нашу думку, педагогічно доцільним є ширше використання таких методів активізації учнівської позиції, як заохочення, переконання, створення ситуацій успіху та емоційної привабливості; налагодження тісної співпраці з практиками соціально-педагогічної сфери.

Формування толерантного ставлення здорових осіб до дітей із вадами розвитку. Проведення зустрічей з учнями класу (школи), педагогами з метою формування їхньої психологічної готовності до взаємодії з дитиною з особливими освітніми потребами.

Завданням соціальних педагогів стає не лише інформування здорових осіб стосовно труднощів соціальної адаптації, фізичного розвитку дітей із вадами розвитку, але й перетворення позиції суспільства стосовно соціальної стигматизації дітей із психофізичними вадами. Слушною в контексті досліджуваної проблеми є думка О. Рассказової, яка вводить, що соціальну стигматизацію можна розглядати як особливу форму соціального насильства [7, с. 81]. Саме від того, наскільки належно ця умова буде виконуватися, залежить ефективність соціально-педагогічної роботи з означеною категорією дітей, успіх у впровадженні соціальних програм стосовно дітей із вадами психофізичного розвитку в цілому.

Висновки. Показником ефективності корекційної роботи соціального педагога має бути спроможність дитини з вадами розвитку приймати рішення і прагнути до розуміння власних почуттів і вимог; правильно розуміти бажання, очікування й вимоги інших; розуміти, як з урахуванням конкретних обставин, поводитися в соціумі; сформованість умінь і навичок співробітництва в колективі.

Література

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – Київ, Сімферополь: Універсум, 2012. – 536 с.
2. Життєва компетентність особистості: від теорії до практики : наук.-метод. посіб. / за ред. І. Г. Єрмакова. – Запоріжжя : ЦентрІОН, 2005. – 431 с.
3. Інтеграція молоді з обмеженими фізичними можливостями в суспільство: громадсько-правові, соціально-психологічні та інформаційно-технологічні аспекти: методичний посібник / Є.А. Клопота, В.Г. Бондаренко, О.А. Клопота, С.А. Бондаренко. – Запоріжжя: ЗНУ, 2008. – 114 с.
4. Ляшенко В.І. Формування життєвої компетентності дітей-інвалідів у центрах ранньої соціальної реабілітації : автореф. дис. .... канд. пед. наук : 13.00.05 / Валерій Іванович Ляшенко. – Луганськ, 2005. – 22 с.
5. Овчарук О.В. Компетентності як ключ до формування змісту освіти / О.В. Овчарук // Стратегія реформування освіти України. – К. : К.І.С., 2003. – 295 с.
6. Новий тлумачний словник української мови (у трьох томах). – Т. 1. / Укладачі: В. В. – Київ, Вид-во «АКОНІТ», 2006. – 926 с.
7. Рассказова О.І. Соціальна ексклюзія як наслідок стигматизації сімей, які виховують дітей з обмеженими можливостями / О.І. Рассказова // Соціальна педагогіка : теорія та практика. – 2012. – № 3. – С. 80–93.
8. Сильнова Є. П. Тифлопсихологія: підручник / Є. П. Сильнова. – К. : Знання, 2008. – 365 с.
9. Сохань Л. Життєва компетентність у технології життєздійснення / Л. Сохань, І. Єрмаков // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: наук.-метод. зб. / ред. кол. Н. Софій, І. Єрмаков та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.
10. Тараненко І. Г. Розвиток життєвої компетентності та соціальної інтеграції : досвід європейських проблем / І. Г. Тараненко // Кроки до компетентності та інтеграції у суспільство / за ред. І. Єрмакова. – К. : Контекст, 2000. – С. 37–40.
11. Тимошенко Н. Організація навчально-виховного процесу в інклюзивних і реабілітаційних групах (класах) навчальних закладів / Н. Тимошенко // Імідж сучасного педагога. – 2007. – № 4 (73). – С. 31–33.